

Meleg Sándor: A radikális jobboldal és a jóléti politika: okok és következmények

Recenzió

Absztrakt

A West European Politics (WEP), a nyugat-európai politikával, kormányzással és közpolitikával foglalkozó tekintélyes folyóirat tematikus lapszámot készített „A radikális jobboldal és a jólétpolitika: okok és következmények” címmel. Ebben részletesen foglalkoznak a radikális jobboldali pártok felemelkedésének társadalmi vonatkozásaival, kiemelten a jóléti rendszerek szerepével. Több írás foglalkozik a radikális jobboldali politikai formációk és szavazók szociálpolitikai attitűdjével, szemléletével és az ebből következő jóléti intézkedésekkel. A recenzió részletesebben bemutatja a témáról adott áttekintést, és röviden összefoglalja a tematikus lapszám írásait.

Kulcsszavak:

Jóléti állam, radikális jobboldali pártok, populizmus, szociálpolitika, társadalmi beruházás

Abstract

West European Politics (WEP), a leading journal focusing on Western European politics, governance, and public policy, has produced a thematic special issue entitled “The Radical Right and Welfare Politics: Causes and Consequences.” This issue examines in detail the social dimensions of the rise of radical right parties, with particular emphasis on the role of welfare systems. Several contributions address the social policy attitudes and perspectives of radical right political formations and their voters, as well as the resulting welfare measures. The Review section presents an overview of the topic and briefly summarizes the articles included in the special issue.

Keywords:

welfare state, radical right parties, populism, social policy, social investment

Bevezetés

A West European Politics (WEP) a nyugat-európai politikával, kormányzással és közpolitikával foglalkozó tekintélyes folyóirat. A folyóirat kínálata magában foglalja a főbb politikai fejleményeket, beleértve az európai uniós politika fejleményeit is. A 2022. évi I. szám „A radikális jobboldal és a jólétpolitika: okok és következmények” címet viseli, és olyan írásokat közöl, melyek az egyre inkább teret hódító szélsőséges politikai irányzatok és csoportok jóléti politikáját elemzik és értékelik. A tematikus szám 14 szerző 8 cikkét közli Philip Rathgeb és Marius R. Busemeyer szerkesztésében, akik maguk is számos publikációt jegyeznek a témában, és a szerkesztői feladatok mellett 2 tanulmányt is írtak a tematikus számba.

A populizmus és a radikális politikai irányzatok előretörése a WEP oldalain is gyakori téma, már 2019-ben külön tematikus szám foglalkozott a populizmussal. A folyóirat egyes számaiban számos cikk foglalkozik a populista, szélsőjobboldali mozgalmakkal, a mögöttük álló választói attitűdökkel, a jóléti állammal, a szociálpolitikai kérdésekkel kapcsolatos álláspontokkal, preferenciákkal. A radikális jobboldali pártok jóléti politikára gyakorolt hatásával foglalkozó különszám e témakörben emeli ki a korábbi évek kutatásaira alapuló tanulságokat.

A recenzióban részletesebben bemutatam Philip Rathgeb és Marius R. Busemeyer témáról adott áttekintését és összefoglalom a tematikus lapszám írásait.

Áttekintés a populista szélsőjobboldali pártokról

A populista radikális jobboldali pártok alatt azokat a politikai szervezeteket értjük, melyek közös vonása a *nativizmus*, az *autoritarizmus* és a *populizmus* ideológiája. A nativizmus a helyben születettek, a helyi „öslakosok” előnyben részesítését, egyben az idegenként azonosított személyek vagy kultúrák elutasítását jelenti. Az autoritarizmus szigorú rendben működő társadalomba vetett hit, magában foglalja a törvény és rend fontosságát, a tekintély tiszteletét és a rendet megsértőkkel szembeni szigorú, büntető fellépést. Az autoritarizmus gyakran jár együtt egy erős, személyhez kötött, centralizált hatalommal. A populizmusnak több megközelítése is létezik, de alapvetően a társadalom végső soron két homogén és antagonisztikus csoportra osztására épül: a becsületes, dolgozó, józan gondolkodású népre és a korrupt elitre. A populizmus szerint a politikában a nép általános akaratának kell kifejeződnie, ezzel szemben még az emberi jogok vagy az alkotmányos garanciák sem jelentenek akadályt. A populista radikális jobboldali ideológiákban ezeken túl további elemek is megjelenhetnek a helyi társadalom viszonyaitól és történelmi háttérétől függően, de ez a három elem minden esetben kimutatható (Mudde, 2007). Rathgeb és Busemeyer rámutat, hogy miközben a kutatók marginális jelenségként kezelték a szélsőjobboldali radikalista formációkat, azok egyre jelentősebb erőkké váltak az évek során.

A másik meghatározó elem, hogy jelentősen megváltozni látszik az a tradicionális politikai-társadalmi megfigyelés, miszerint a politikai baloldal az alacsonyabb jövedelmű csoportok érdekeit képviseli, míg a politikai jobboldal a magasabb jövedelmű csoportokét, ez szintén erősen megváltozni, megfordulni látszik az elmúlt években. A magukat baloldali (pl. szociáldemokrata) pártként azonosító politikai pártok választói profilja eltolódott a hagyományos munkásosztálytól a középosztály felé, de a mainstream jobboldali pártok is a politikai közép felé mozdultak el.

Mind a politika, mind a szociálpolitika területén végzett kutatások csak a 2010-es évektől figyeltek fel érdemben a radikális jobboldali pártok megerősödésére. A populista radikális pártok kiesése a látótérből részben a mainstream politikai erőkre fókuszáló, a szélsőségeket kis jelentőségű elemként azonosító kutatások, részben pedig a radikális szavazói bázis rejtőzködése miatt következhetett be.

A radikális jobboldal felemelkedésének egyik legfontosabb magyarázó narratívája szerint a globalizáció „nyerteseket” és „vesztéseket” teremtett gazdasági és kulturális szempontból egyaránt (Kriesi et al., 2008). A globalizáció nyertesei főként a középosztály, felső-középosztály tagjai; őket magas iskolai végzettség, liberális hozzáállás jellemzi, támogatják a kulturális sokszínűséget, és élnek a nemzetállamok határain átnyúló gazdasági lehetőségekkel.

Velük szemben a globalizáció „vesztesei” mindezekkel a lehetőségekkel nem tudnak élni, azok számukra nem elérhetőek, egyben nemzeti-vallási-kulturális identitásukban fenyegetve is érzik magukat. Az elmélet szerint a globalizáció vesztese az, akik a radikális jobboldali pártok szavazóbázisát alkotják. A radikális jobboldali pártok felemelkedését magyarázó elméletek alapvetően a globalizáció okozta gazdasági szorongást és/vagy kulturális fenyegetettséget tekintik magyarázó narratívának, ilyen keretben pedig már jól vizsgálhatók a jelenség egyes társadalmi tényezői. A cikk szerzői összefoglalójukban hangsúlyozzák, hogy nem a gazdaságilag vagy kulturálisan ténylegesen elszenvedett károk, hanem a társadalmi státusz csökkenésének észlelt veszélye önmagában elegendő ahhoz, hogy a szavazók a radikális jobboldali pártok felé orientálódjanak. Ezek a politikai formációk pedig a hagyományos társadalmi határok védelmének lehetőségét kínálják fel a szavazóknak, legyen szó itt akár a migrációról, vagy bármilyen más, fenyegetésként azonosított jelenségről.

A felmerülő kérdés ezek után az, milyen szerepet tölt be a jóléti állam a fenti folyamatban, vagy miként lehet ennek megoldására használni? E téren igen korlátozottak az ismeretek; annyi mondható el, hogy a jóléti állam és a munkaerőpiac kulcsfontosságú politikai eszközöket jelent a státuszszorongások kezelésében, de e téren igen szegényesek a kutatási evidenciák.

Érdekes kérdés az is, hogy miként hatnak a jobboldali radikalizált politikai erők a jóléti rendszerekre, milyen preferenciák jellemzik a szavazókat, milyen jóléti szisztéma következik a radikális jobboldali megközelítésekéből? Az irodalmi áttekintés eredménye, hogy a hagyományos bal-jobb megkülönböztetés nem megfelelő fogalmi keret, mivel a radikális jobboldali pártok programjai jobboldali és baloldali elemeket egyaránt tartalmaznak. A pártok narratívája egy más dimenziót bont ki, a helyi, nemzeti dolgozó „alkotók” és a globalista elit mint „elnevők” szembenállására alapoz (Rathgeb, 2021), ilyen módon egyfajta erősen szuverenista attitűd is jellemzi.

A radikális jobboldali pártok jóléti politikája a társadalmi fogyasztás és a beruházások megkülönböztetésére épül; a társadalmi fogyasztás hagyományos formáit (pl. öregségi nyugdíjak) támogatják, erősen képviselik a munkaalapú megközelítést, ugyanakkor ellenzik a társadalmi beruházás (social investment) elemeit, az egész életen át tartó tanulást, az oktatást és a nemek közötti egyenlőséget célzó intézkedéseket. A szociálpolitikában nagyon erős szerepe van az „érdemesség-érdemtelenesség” koncepciójának, a jóléti rendszer a társadalombiztosítási járulékfizetési múlttal rendelkező embereket részesíti előnyben az új társadalmi kockázati csoportok és a munkaerőpiachoz bizonytalanul kötődő emberek rovására. Igen erőteljesen van jelen a „workfare” szemlélet (nálunk: munkaalapú társadalom), a munkaerőpiacról kiszorulókkal szembeni egyértelmű szankcionáló attitűd.

Rathgeb és Busemeyer összefoglalójában e polaritást hangsúlyozzák, a radikális jobboldali pártok politikája bár jóléti elemeket tartalmaz, azokat sajátosan, a szélsőjobboldali narratíva szűrőjén keresztül, ahhoz illeszkedve állítja össze.

Áttekintés a lapszám cikkeiből

A tematikus lapban megjelenő írások a fenti gondolatmenethez illeszkedően tárgyalnak egy-egy témát.

Tim Vlandas és Daphne Halikiopoulou cikke a társadalmi kockázatok, a jóléti állami politikák és a szélsőjobboldali szavazás közötti összefüggést vizsgálja. Írásuk szerint a jóléti állami

politika igazolhatóan csökkenti a szélsőjobb támogatásának valószínűségét a magas kockázatnak kitett egyének körében. A radikális szélsőjobboldali pártok előretörésénél a folyamat megértéséhez az észlelt kockázatok vezérelte döntésen túl összpontosítani kell a jóléti politika elemeire is, melyekkel az észlelt kockázatok mérsékelhetők.

Brian Burgoon és Wouter Schakel cikke a globalizmus szemszögéből vizsgálja a populista radikális jobboldal jelenségét. Kutatásukban az 1960 és 2017 közötti időszakban félezernél is több pártprogramot elemeztek. Eredményeik szerint a jóléti törekvések általában csillapítják az antiglobalista nacionalizmust, de a bevándorlással és EU-integrációval kapcsolatos kérdésekben, amelyek közvetlenebbül érintik a meglévő nemzeti jóléti rendelkezéseket, inkább elmélyíthetik, mintsem csillapíthatják azt. A jóléti intézkedések a radikális jobboldali és radikális baloldali pártok körében is elmélyíthetik az antiglobalizmust.

Busemeyer, Rathgeb és Sahm önálló cikkében azt vizsgálta, milyen jóléti államot akarnak a populista radikális jobboldali pártok szavazói, és miben különböznek preferenciáik a mainstream bal- és jobboldali pártok szavazóinak jóléti preferenciáitól. Nyolc nyugat-európai országban végzett eredeti, reprezentatív közvélemény-kutatásban mérték az oktatással és a szociálpolitikákkal kapcsolatos véleményeket. Eredményeik azt mutatták, hogy szavazóik egy partikularista-autoriter jóléti államot akarnak, mérsékelt támogató attitűdöt mutatva a „megérdemelt” juttatásokban részesülők (pl. idősök) iránt. Nagyon erős egyetértés jelenik meg a munkajogosultság-alapú megközelítéssel, és nagyon alacsony az elfogadottsága a társadalmi beruházás típusú intézkedések felé.

Enggist és Pinggera a kortárs szakirodalom elméleteit tekintik át, rámutatva arra, hogy a szélsőjobboldali pártok megértésének zavara részben a nem megfelelő megközelítésből fakad. Elemzésükben állításuk alátámasztására hét ország pártprogramjait vették alapul, vizsgálva a jóléti programokkal kapcsolatos állításokat. A tanulmány azt állítja, hogy a jóléti nagylelkűség (kb. a jóléti rendszerek kiterjedtsége és bőkezűsége) önmagában nem elégséges megközelítés. A radikális jobboldali pártok egyértelműen a fogyasztáspolitikát, például az öregségi nyugdíjakat részesítik előnyben a társadalmi beruházásokkal szemben, tükrözve a választói preferenciákat. A radikális jobboldali pártok nem a jóléti állam kiterjedtségére fókuszálnak, viszont következetesen és egyértelműen védik a hagyományos jóléti állam fogyasztásorientált jellegét az újrakalibrálási javaslatokkal (pl. társadalmi beruházások megközelítése, egyenlőségi politikák) szemben.

A populista radikális jobboldali pártok szociálpolitikájával kapcsolatos feltörekvő kutatásokhoz járul hozzá Meardi és Guardiancich egy olasz és egy lengyel eset összevetésével. A két, különböző történelmi/intézményi úttal és gazdasági körülményekkel rendelkező eset összehasonlítása megmutatja, milyen fontosak lehetnek a látványos, nagy kiadású szociálpolitikák a populista radikális jobboldali pártok számára, miután kormányra kerülnek. A nyugdíj- és családpolitika elemzése fontos párhuzamokat tár fel a jóléti állam családközpontú aspektusainak átalakításában. Az erős konzervatív katolikus jelenléttel rendelkező országokban az ideológiai repertoár családközpontúság felé történő bővítésével a radikális jobboldal a hátrányosabb helyzetű csoportok felé is hatékonyabban tudott nyitni.

Ennsner-Jedenastik cikke azt vizsgálja, hogyan hatnak a radikális jobboldali pártok a családtámogatási rendszerekre, ehhez 26 európai ország 1980 és 2015 közötti szociálpolitikáját vette alapul. A radikális jobboldali pártok a pronatalista nézetek és a hagyományos nemi szerepek iránti elkötelezettség ötvözésével a családi jövedelmek

támogatására törekednek, de ez nem jár együtt a hagyományos családon belüli munkamegosztás megváltoztatásával. A szerző szerint így a radikális jobboldali kormányzásnak pozitív korrelációban kellene állnia a családi pótlékokra fordított kiadásokkal, de negatív korrelációban a gyermekgondozási kiadásokkal. A gyakorlatban azonban a nagylelkű családi pótlékok kevésbé, a gyermekgondozási kiadások erősebben hangsúlyosabbá válhatnak a radikális jobboldal számára, ennek hátterében pedig a bevándorló népesség jelenléte áll.

Donoghue és Kuisma írása végül a Brexit jelenségét vizsgálja, hogy mennyiben tekinthető a Brexit bizonyos jóléti sovíniszta diskurzusok és gyakorlatok mozgósításának. A kilépési-kampányból vett kulcsfontosságú beszédek és dokumentumok kvalitatív tartalomelemzése és kritikai diskurzuselemzés kombinációja révén bemutatják, hogy a Brexit nem csupán az érdemesség megerősítésére szolgáló etno-nemzeti gondolatot, hanem a társadalmi állampolgárság fogalmát is felhasználta az EU-intézmények delegitimálására. A Brexit hosszabb távon is hatással van a társadalmi állampolgárság hatáira, illetve ezen keresztül a szolgáltatásokhoz való hozzáférésre. Az elemzés szerint a Brexit egyik célja az volt, hogy az embereket mozgósítsák, és a támogatásukat elnyerjék ehhez a folyamathoz.

Épül-e szélsőjobboldali jóléti állam Magyarországon?

A hazai politikai élet a nyugat-európai példákhoz hasonlóan marginális szerepben látta a szélsőjobboldali politikai erőket. Erre egy ideig minden oka megvolt, hiszen az országos politika szintjén valóban nem tudtak áttörő, meghatározó szerepet betölteni.¹ Ami nemzetközi viszonylatban ritka hazai fejlemény volt, hogy a liberális aktivista mozgalomként induló Fidesz kormányra kerülve már nemzeti konzervatív politikát folytat, majd 2010 után egyre erősebben mutatja a szélsőjobboldali politikai mozgalmak jellegzetességeit (Mudde, 2007) és nemzetközi szinten is a szélsőjobboldali mozgalmak pártcsaládjába kerül át.

A West European Politics 2022. évi tematikus száma tartalmát tekintve a hazai szociálpolitika és szociális munka művelői számára is fontos olvasnivaló, a szélsőjobboldali politikai mozgalmak mögött álló társadalmi igények és az erre adott válaszok számos elemét megmagyarázzák a magyarországi szociálpolitika 2010 óta tartó változásának.²

Válaszolva a fenti kérdésre: elmondhatjuk, hogy a hazai szociálpolitika mind működési elveit, mind eszközeit tekintve markánsan mutatja a radikális jobboldali pártok jellegzetességeit.

¹ Az 1990-es és 1994-es választáson nem jutott be nyíltan szélsőjobboldali formáció, 1998-ban a MIÉP 12 képviselőt adott a 386-ból, 2002-ben 4,6%-os szavazataránnyal nem jutott be az Országgyűlésbe, ahogy 2006-ban a MIÉP-Jobbik közös formáció sem. A Jobbik 2014-ben 23, 2018-ban 26 képviselőt adott a 199-ből, a Jobbik radikális szárnyából kivált Mi Hazánk Mozgalom 2022-ben csak 6 képviselőt juttatott az Országgyűlésbe, de a megyei közgyűlésekben a 2024-es önkormányzati választásokon a 2. legnagyobb képviselőszámot adó pártjává vált.

² Egyes elemei már korábbi időszakban is kimutathatók, az érdemesség alapú megközelítés nem csak a szélsőjobboldali, hanem a neoliborális szemléletnek is sajátja, ez visszaköszön a foglalkozáspolitikai 2010-et megelőző időszakaiban is.

Irodalomjegyzék

- BURGOON, B., SCHAKEL, W. (2022). Embedded liberalism or embedded nationalism? How welfare states affect anti-globalisation nationalism in party platforms. *West European Politics*. 45(1), 50–76. DOI: 10.1080/01402382.2021.1908707
- BUSEMEYER, M. R., RATHGEB, P., SAHM, A. H. J. (2022). Authoritarian values and the welfare state: the social policy preferences of radical right voters. *West European Politics*. 45(1), 77–101. DOI: 10.1080/01402382.2021.1886497
- DONOGHUE, M., KUISMA, M. (2022). Taking back control of the welfare state: Brexit, rational-imaginaries and welfare chauvinism. *West European Politics*. 45(1), 177–199. DOI: 10.1080/01402382.2021.1917167
- ENGGIST, M., PINGGERA, M. (2022). Radical right parties and their welfare state stances – not so blurry after all? *West European Politics*. 45(1), 102–128. DOI: 10.1080/01402382.2021.1902115
- ENNSER-JEDENASTIK, L. (2022). The impact of radical right parties on family benefits. *West European Politics*. 45(1), 154–176. DOI: 10.1080/01402382.2021.1936944
- KRIESI, H., GRANDE, E., LACHAT, R., DOLEZAL, M., BORNSCHIER, S., FREY, T. (2008). *West European Politics in the Age of Globalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MEARDI, G., GUARDIANCICH, I. (2022). Back to the familialist future: the rise of social policy for ruling populist radical right parties in Italy and Poland. *West European Politics*. 45(1), 129–153. DOI: 10.1080/01402382.2021.1916720
- MUDDE, C. (2007). *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- RATHGEB, P. (2021). Makers against Takers: The Socio-Economic Ideology and Policy of the Austrian Freedom Party. *West European Politics*. 44:3, 635–60. DOI: 10.1080/01402382.2020.1720400
- RATHGEB, P., BUSEMEYER, M. R. (2022). How to study the populist radical right and the welfare state? *West European Politics*. 45(1), 1-23. DOI: 10.1080/01402382.2021.1925421
- VLANDAS, T., HALIKIOPOULOU, D. (2022). Welfare state policies and far right party support: moderating ‘insecurity effects’ among different social groups. *West European Politics*. 45(1), 24–49. DOI: 10.1080/01402382.2021.1886498